

megállapításait. Különösen érvényes ez az új felvetéseket tartalmazó munkákra, és az álom nyelvészetéről szóló könyv ilyen. *Az álom nyelve* nemcsak érdekes, új mondanivalót tartalmazó alkotás, hanem nagyon szép kiállítású könyv, szövegét Moritz Livia izgalmas, színes álomképei illusztrálják. Mindenképpen gazdagítja „a nyelvészet birodalmát”.

Adamikné Jászó Anna

professor emeritus
ELTE BTK

Magyari Sára – Bartha Krisztina (szerk.) Nyelv – Közösség – Perspektíva. Nagyvárad, Partium Kiadó, 2017, 146 lap

A *Nyelv – Közösség – Kerspektíva* című tanulmánykötet 2017 nyarán, a Partium Kiadó gondozásában látta meg a napvilágot. A *Nyelv közösségi perspektívája* című konferenciasorozat 2015-ös állomásának kiadványaként a kötet egyszerre több elvárásnak is eleget tesz. Egyrészt bemutatja a régióval foglalkozó nyelvészek – főként a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékének munkatársai – által képviselt irányvonalakat. Másrészt olyan kérdéseket feszeget, amelyekkel szakmai körökben ez idáig csupán érintőlegesen foglalkoztak, és amelyek egy része kifejezetten a romániai magyar nyelvet, a romániai magyar nyelvváltozatokat érintik. Harmadrészt pedig egyfajta bemutatkozási platform is, mivel a PKE egykori hallgatói, gyakorlóról tanárokként szintén hallatják a hangjukat benne. Ők, az első évek tapasztalataiból kiindulva, a tanítást és a tanulást érintő problémákat, jelenségeket vizsgálják.

A 146 oldalnyi tanulmánykötet 13 írást, 14 oktató-kutató munkáját tartalmazza, és elsősorban olyan témaköröket érint, mint: „a nyelvelsajátítás, a kettősnyelvűség, a kétnyelvűség, a nyelvi szocializáció, a nyelv- és anyanyelvoktatás, a nyelvpolitika, a nyelvi tervezés, a nyelvi jogok, a nyelvstratégia, a kisebbségi nyelvhasználat, a nyelvi kultúra, a nyelvi világkép, a kultúrákötözés, a nyelvi szokások: néprajz és nyelvtudomány, a romániai nyelvi (nyelvjárási, névtani, irodalmi nyelvi, szociolingvisztikai stb.) kutatások” (7). Mindemellett a könyv egészére jellemző, hogy a benne szereplő tanulmányok egy nagy irányelv alapján szerveződnek: a nyelvvél/nyelvváltozatokkal kapcsolatos jelenségeket a társadalomban betöltött szerepükön és az egyéni nyelvhasználó szemüvegén keresztül vizsgálják. A közelítésmódját tehát rendszerint interdiszciplináris jellegű.

A NEMZET metaforái (Kövecses Zoltán, 9–27). A kötet első tanulmánya egy nagy kérdésre fókuszál: a magyarok az utóbbi 20–30 évben hogyan beszélnek és gondolkodnak a nemzetfogalomról? Mi a kapcsolat a nemzet fogalma és a nemzet fogalmára használt metaforák között? A kérdést a szerző a kognitív nyelvészet eszköztárával, ezen belül pedig fogalmi metaforák segítségével vizsgálja. Mint ismeretes a fogalmi metafora két fogalom, a forrás- és a céltartomány közti megfelelések koherens rendszere (10). A NEMZET EMBERI TEST fogalmi metafora például azon a megfigyelésen alapszik, amely szerint a nemzetről gyakran beszélünk úgy, mintha az egy emberi test lenne. Ebben az összefüggésben tehát a nemzet részei a test részeivel, a nemzet problémája a test betegségével, a nemzet fogyása pedig a test fogyásával, sorvadásával lesz egyenlő: „A magyar kisebbség Szlovákiában is magyar, a <nemzet> testéhez tartozik, és aki ezt nem tudja tudomásul venni, az megtagadja magyarságát és nemzettudatát” (14).

Kövecses a Magyar nemzeti szövegár (2014) adataira támaszkodva még hat – a fentihez hasonló – fogalmi metafora elemzésére tér ki. A példák szerint a megnyilatkozásainkban a nemzet fogalma megjelenhet élő organizmusként, családként, közösségként, fizikai tárgyként, épületként és személyként is (12–23). Mindemellett, az alapos elemzést kiegészítendő, hangsúlyozza, hogy a felsorolt fogalmi metaforák a nemzet fogalmának egy bizonyos kulturális modelljére világítanak rá. Ez a modell pedig nem egy egyén vagy csoport nemzetfelfogására mutat, hanem egyfajta mindennapi (nem tudatos) gondolkodást tükröz. Egy viszonylag jól körülhatárolható tudásanyagról van szó, amelyből akkor merítünk, amikor a nemzetre gondolunk, vagy a nemzetről beszélünk (23–6).

Összetartó és széttartó irányzatok a magyar nyelvközösségben (Balázs Géza, 29–35). A tanulmány vezérgondolata szerint az összetartás, a konvergencia és a széttartás, a divergencia a nyelvi dialektika egyik mozgatórugója. A nyelv számára mindkét tendencia egyformán fontos, az egyik vagy a másik kizárólagossága ugyanis a nyelvi kultúra működési zavaraihoz vezet (29–31).

A két folyamat a hangtan, a szótan szintjén ugyanúgy kimutatható, mint az egyéb nyelvhasználati színtereken (33). A szerző szerint ennek fényében három nyelvstratégiai észrevételt kell tennünk. 1. Jelenleg a divergencia tűnik az uralkodó tendenciának. Ez azonban hosszú távon veszélyes lehet. 2. Értelemszerűen a részünkről nem helyénvaló az „egyetlen helyes normát” hangoztató hozzáállás, de a másik véglet, a „normátlantítás” sem tekinthető járható útnak. 3. Kiemelten fontos a magyar köznyelv presztízsének növelése. A köznyelv ugyanis a magyar közösséget kapcsolja össze és egységesíti (34).

Neologizmusok, nyelvújítás. A neologizmusok neologizmusa (Minya Károly, 37–43).

Az írás első fele a neologizmus terminus több szempontú meghatározásával foglalkozik: Az idő szempontjából neologizmus az, ami viszonylag nemrég jelent meg a nyelvhasználatban. Az egyén szempontjából a számára ismeretlen kifejezés. A stílári meghatározás szempontjából az, ami egy szeri, alkalmi költői-írói-újságírói. A szókészlet rétegződése szempontjából pedig az, ami egy adott nyelvi rétegben jelenik meg (38). Ezután a szükségszerű és a stilisztikai neologizmusok kerülnek górcső alá. Ezen belül a szerző külön figyelmet szentel az eddig még szótárazatlan *okos-* előtagú szavaknak, néhány – a női divatmagazinokban fellelhető – alkalmi kifejezésnek, valamint egyes finn neologizmusoknak (39–42).

Nyelvhasználat, nyelvi kapcsolatok és tannyelvi szocializáció (Tódor Erika-Mária, 45–

56). Az ebben a részben ismertetett kutatás a romániai magyar diákok nyelvhasználati szokásait vizsgálja. Elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen a tanulók nyelvi szocializációja, illetve, hogy a romániai iskolák milyen nyelvhasználati kultúrát közvetítenek a diákjaik számára? A szerző abból az alapvetésből indul ki, amely szerint az iskoláknak kitüntetett szerepe van a nyelv és a nyelvi viselkedés elsajátításában. A vizsgálat során az adatközlő diákok egy, román hívószavakat tartalmazó listát kaptak. A kapott szavakkal kapcsolatban pedig arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy van-e azoknak magyar megfelelőjük, és ha van, a román–magyar változatok közül melyiket érzik a számukra közelebb állónak (47–9). Az eredmények összevetése alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy az iskolai nyelvhasználat közösség- és régiófüggő. A diákok nyelvhasználati szokásaira a pedagógusi attitűd és a vizuális nyelvhasználat jelentős hatást gyakorol. Ugyanakkor: „[...] minél természetesebb a nyelvi kulturális sokszínűség, annál pozitívabban befolyásolja a tudatos anyanyelvhasználatot, míg ha egy adott térségben erőteljesebb a nyelvek közötti dominanciaharc, hangsúlyosabb a nyelvi funkciók szétfejlődése is”. A válaszok alapján felfedezett kommunikációs szokások nyelvi és nyelvválasztási rutinokat tükröznek. A beszélők azokat a nyelvi fordulatokat érezték a magukénak, amelyeket könnyebben, gyorsabban hívtak elő (55).

„Ki mint vet...” – Gazdasági kultúra a nyelvben (Sorbán Angella, 57–65). A tanulmány egy, a külföldi munkavállaláshoz kapcsolódó kulturális cserét vizsgáló kutatás eredményeit mutatja be. Az ismertetett kutatás egyik központi kérdése az volt, hogy „mit hoznak-visznek az erdélyiek Nyugat(abb)ról haza, és fordítva, miként keverednek a Nyugatról hozott értékek, kulturális tartalmak az erdélyiséggel?” (57). Ezen belül a szerző a 31 féléig strukturált mélyinterjú felhasználásával három nyelvi kifejezőmód elemzésére tér ki: a kódváltásokra, az ironikus beszédmódra, valamint a szólásokra, közmondásokra és a sommás bölcsességekre (58–64). Az elemzések fényében végül két nagy következtetésre jut: 1. A nyelvi felépítésüket tekintve az efféle beszámolók nagyon sokféle lehetnek. 2. A jelentéstartalmak gazdagsága főként a „többhangú, többszólamú és több nyelvi réteget őrző” erdélyi kulturális örökségből fakad (64).

A nyelvi változások jellegzetességei Szatmárban (T. Károlyi Margit – P. Lakatos Ilona,

67–75). Az írás a nyelvi változásoknak a szatmári kutatópontokra jellemző sajátosságait mutatja be dimenziális nyelvföldrajzi térképek segítségével. A szerzők elsősorban lexikai (fogalmi és névbeli tájszók stb.) és morfológia jelenségek (az *-sz/-l* változó, családi helyhatározó ragok, névszótövek tőalternánsai stb.) vizsgálatára tértek ki (69–73). Az eredmények szerint az eredeti nyelvjárási jelenségeket leginkább a romániai települések örítették meg. A választott magyarországi, ukránjai és romániai kutatópontok közül a romániai települések nyelvvállopa bizonyult archaikusabbnak (73).

A víz magyar nyelvi képe iskolások körében (Czégé Réka, 77–85). A szerző a Bihar megyei magyar diákok vízről alkotott nyelvi képével foglalkozik. A 93 tanulóval végzett kérdőíves adatfelvétel és a korpuszközpontú adatfeldolgozás eredményeképpen két nagy következtetésre jutott. Az 5. osztályos tanulók vízről alkotott nyelvi képe eltér a 12. osztályos tanulókétól. A tizenkettedik

osztályra ugyanis a magyaróra szövegei beépülnek a diákok világképébe. Az évek során az elsődleges jelentések mellé metaforikus jelentések is társulnak (83–4).

A nyelvközösség perspektívái (Magyari Sára, 87–93). A szerző a magyar nyelv helyzetével kapcsolatosan három fő kérdés tárgyalásával foglakozik: 1. Lehet-e független a tudomány a kontextustól? A felsorakoztatott érvek alapján erre a szerző egyértelműen nemleges választ ad. 2. A nyelv beszélőire figyelünk-e kutatásaink során vagy csak magára a nyelvre? A jelenleg is folyó kutatásokat és projekteket tekintve joggal állíthatjuk, hogy a nyelvhasználó közösségek egyre inkább előtérbe kerülnek. A beszélőközösség mint tényező fontossága ma már tagadhatatlan. 3. Mi a nyelv és identitás megtartásának motivációja kisebbségi helyzetben? Az eddigi eredmények szerint a beszélőközösség tagjai számára a hasznosság elve a legmeghatározóbb. Egy nyelv értéke és értéktelensége a megélhetés és a munkavállalás tényezőjétől függ. Mindezt kiegészítendő a szerző szerint a magyar nyelvközösség jövője nagyban függ a magyar oktatás lehetőségeitől. A kedvező elmozdulás a közoktatás és a felsőoktatás munkáján és együttműködésén múlik (91–92).

Újabb kutatások és fejlesztések a magyartanárképzés szolgálatában (Antalné Szabó Ágnes, 95–104), Tanórákutató és beszédfejlesztés vizsgálata videós órák alapján (Asztalos Anikó, 105–115). A két írás kiegészíti egymást. A második voltaképpen az első folytatásának tekinthető. Antalné Szabó Ágnes a magyarországi magyartanárképzést támogató pályázati tevékenységekről, eredményekről beszél (96–8). Mindemellett pedig kiemelten foglalkozik a videós órákra épülő diskurzuskutatásokkal: a tanári kommunikációval és egy – szorosan a témához kapcsolódó – kutatás tanulságaival. A tanári kommunikáció fejlesztése fontos része a tanárképzésnek. A tanári beszédétől függ ugyanis, hogy a diákok hogyan és hányszor szólalnak meg az órán. Éppen ezért fontos, hogy a leendő és a már gyakorló tanárok tudatosan figyeljenek a megnyilatkozásaikra, illetve, hogy tisztában legyenek a tanórai kommunikációs formák erősségeivel és hátrányaival (98–103).

Asztalos Anikó szintén az osztálytermi kommunikációt helyezi középpontba. Az írás első részében felsorakoztatja a beszédfejlesztés tanórai elveit (107–8), és kiemeli a tudástranszfer szerepét (109). A második részben pedig – konkrét tanórákat elemezve – a tanári és a tanulói beszéd arányát ismerteti (109–12). Ugyanakkor nem csupán diagnosztizál, a befejező részben ugyanis olyan gyakorlatokat közöl, amelyek segítségével növelhető a diákok tanórai megszólalásainak száma (112–3).

A szövegértés problémái VIII. osztályos tanulóknál (Almási István, 117–28). A tanulmány a romániai magyar 8. osztályos tanulók szövegértésével és szövegértési problémáival foglalkozik. A felmérésben részt vevő 64 diák a 2014-es nemzeti szintfelmérő tételét oldotta meg (119). Az eredmények összevetése után úgy tűnik, hogy nagy a szakadék az egyes tanulók szövegértése között. A diákok egy része olvasási és írási nehézségekkel küzd. Ez a probléma pedig szinte minden iskolai tevékenységükre kihat. A lemaradás egy adott ponton már behozhatatlanná válik. A legtöbb diák szövegértése elmarad a tantervi követelménytől. A tanórákon a képességközpontúság helyett még mindig az ismeretközpontúság kapja a főszerepet. Azok az ismeretek viszont, amelyekre a diákok a tanórákon tesznek szert gyakran nem használhatóak, nem mindig tudják a gyakorlatban is alkalmazni őket. A szövegértés esetében az analízis és a szintézis terén fedezhető fel a legnagyobb lemaradás (122–5).

A rövid távú memória szerepe a beszédfeldolgozásban kétnyelvű kisiskolásoknál (Bartha Krisztina, 129–38). A tanulmány a rövid távú memóriával összefüggésben a kétnyelvű kisiskolások beszédfeldolgozási folyamatainak vizsgálatával foglalkozik. A kutatást Nagyváradon, 136 tanulólal végezték el. Ezen belül pedig négy csoportot különböztettek meg: a magyar tannyelvű osztályba járó magyar–román, a magyar tannyelvű osztályba járó magyar–magyar, a román tannyelvű osztályba járó magyar–román és a román tannyelvű osztályba járó magyar–magyar családból származó gyermekek csoportját. Magát a kutatást a sztenderdizált GMP-diagnosztika beszédészlelésre, beszédmegértésre és rövid távú memóriára vonatkozó tesztjeivel valósították meg (131–2). 1. A felmérés szerint a beszédfeldolgozási folyamatot tekintve minden csoportban vannak a sztenderdhez viszonyított hiányosságok, elmaradások. 2. Ugyanakkor a verbális és a vizuális memória eredményeinek átlaga megfelel az elvárásoknak. 3. A beszédészlelés esetében a fonológiai észlelés működött a legnehezebben, a beszédmegértésnél pedig a szövegértés komplex működései voltak bizonytalanabbak. A beszédfeldolgozásban a különböző tannyelvű osztályokba járó és az eltérő családtípusban nevelkedő gyermekek között teljesítménybeli eltérések vannak, a verbális és a vizuális memória

tekintetében azonban nincsenek jelentősebb különbségek. A legjobb eredményeket a magyarul tanuló, magyar családban élő gyermekek érték el (136–7).

A nonverbális kommunikáció szerepe a nyelvoktatásban (Vesszős Balázs, 139–46). A tanulmány a nonverbális kommunikációnak a nyelvoktatásban való hasznosíthatóságára hívja fel a figyelmet. A kutatás 26 személy, két csoport (13-13 fő), valamint 12 nyelvtanár közreműködésével valósult meg. Az egyik csoport esetében a tanárok azt az utasítást kapták, hogy a tanórák során mellőzzék a nonverbális kommunikációjukat. A másik csoport esetében pedig az volt a feladat, hogy minél nagyobb arányban használják a nonverbális kommunikáció adta lehetőségeket (143). A két-féle nyelvóra tanulságait a szerző két vizsgálati módszer segítségével összegezte. A kísérlet résztvevői kérdőíveket kaptak. A diákoknak az úgynevezett Nonverbal Immediacy Scale-Observer Report, a tanároknak pedig a Nonverbal Immediacy Scale-Self Report nevű adatlapokat kellett kitölteniük. Ugyanakkor olyan szituációs feladatokat kellett elvégezniük, amelyek a tanórák szóbeli értékelését biztosították. Az eredmények értékelése után bebizonyosodott, hogy a nonverbális kommunikáció növeli a tanórák hatékonyságát. A vizsgálati csoport tagjai könnyebben elsajátították a tanórai témát, mint a kontrolcsoport tagjai (143–5).

Összegzésként elmondható, hogy mind a témáit, mind a kutatások alapját képező módszereit tekintve színes és sokoldalú tanulmánykötetet tart a kezében az olvasó. Az írások újszerű és aktuális kérdésekkel foglalkoznak, a nyelv-, a társadalom- és a neveléstudomány számtalan területét érintik. A könyv a kvantitatív és a kvalitatív kutatási módszereknek egész gyűjteményét tartalmazza. A szakirodalmi összefoglalók, a kutatások, a részletes diagramok és a kitekintések arról árulkodnak, hogy valamennyi szerző kiválóan ismeri az általa bemutatott témát. A problémafelvetéseik továbbgondolásra sarkallják az olvasót.

Szilágyi-Varga Zsuzsa
tanársegéd
Partiumi Keresztény Egyetem

Pécseli Király Imre: Bevezetés a retorikába két könyvben. Fordította: Constantinovitsné Vladár Zsuzsa. Anyanyelvűpolók Szövetsége – Trezor Kiadó, Budapest, 2017. 267 oldal

A reformáció ötszáz éves jubileumának évében megemlékezések, konferenciák, kiállítások, diákvetélkedők, kiadványok sora méltatta a mozgalom hatását hazánk kultúrájára. Az emlékév kiemelkedő jelentőségű eseménye az első magyarországi retorika, a 17–18. században tankönyvként használt *Isagoges Rhetoricae libri duo* teljes magyar fordításának megjelenése. Pécseli retorikatankönyvének részletei 2003-ban Mikó Gyula fordításában láttak először napvilágot (*Retorikák a reformáció korából*. Imre Mihály szerk. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen). A magyar irodalom történetének 2. kötete még inkább Pécseli költői munkásságát elemezte, az 1970-es évektől már kutatták retorikájának keletkezési körülményeit, mintáit, elemezték részleteit. A teljes szöveg megjelenése időszzerű volt, hiszen mára az iskolákból száműzött retorika újra helyet kapott a középiskolákban és a felsőoktatásban is.

A nyugaton már korábban „rehabilitált” retorika hazai helyzetének megváltozásával megélenkültek a retorikai kutatások, retorikatankönyvek jelentek meg, amelyek a retorikát már nem azonosították az előadásmóddal. Az utóbbi évtizedekben elkészült a középkor egyik legfontosabb tankönyve, a *Rhetorica ad Herennium* mellett Arisztotelész, Cicero, Quintilianus retorikai műveinek, Cicero összes perbeszédeinek magyar fordítása. Tehát mára Pécseli retorikájának összes klasszikus mintája és most már maga a tankönyv, a *Bevezetés a retorikába* is elérhető a magyar közönség számára.

Pécseli Király Imre 1590 körül született, 1609 és 1612 között tanult Heidelbergben, ahol alapos grammatikai, retorikai és poétikai ismereteket szerzett. Retorikájának első kiadása 1612-ben jelent meg, a fordítás alapjául szolgáló harmadik, „jelentősen javított és bővített kiadás” 1639-ben készült el „Magyarország iskoláinak használatára”. Pécseli retorikája a fent említett klasszikus munkákon kívül a humanizmus és a reformáció korának szellemi örökségét is hordozza: Melanchthon hatása mellett többek között Matthaues Dresser retorikai tankönyvét és Bartholomeus Kerkermannt, Vossiust, Scaligert is mintái között említi. A kötet elején a peregrinációját ösztöndíjból fedező Pécseli mecénásainak és Komárom lakosainak szóló ajánlása olvasható, majd epigrammákat olvashatunk